

GRAĐANSKOM HRABROŠĆU PROTIV
VLADAVINSKE BRUTALNOSTI
(PRIKAZ KNJIGE MILANA PODUNAVCA, *REŽIMI STRAHA*,
HUMANISTIČKE STUDIJE UDG, PODGORICA,
2022, STR. 359)

Još od antičkog doba između straha i političke teorije vlada odnos napete prisnosti. S jedne strane, okolnosti straha i okrutnosti umele su da izrode ponajbolje političke ideje svojih epoha, a one su pak ovu pupčanu vrpцу nastojale prekinuti šireći područje građanske sigurnosti i slobode. U vremenu koje obiluje teskobama, kakvo je naše, ali ne i političkom teorijom koja bi se s njima uhvatila u koštac, pred domaću akademsku i stručnu javnost dolazi vredna knjiga čija je osnovna ambicija da, uz oslon na normativnu aparaturu i memoriju, pokaže šta je to što građani mogu učiniti u odbrani svojih javnih sloboda i integriteta od različitih formi vladavinske brutalnosti. Knjiga *Režimi straha* Milana Podunavca čitaocima pruža ono najbolje što politička teorija ima da ponudi: najpre, istančanu dijagnozu stanja u kojem se nalaze bezmalo sve postojeće političke zajednice; potom, jasno profilisanu normativnu poziciju koja na to stanje reaguje komunicirajući sa najznačajnijim klasičnim, modernim i savremenim političkim idejama; najzad, snažnu vezu sa okolnostima i kontekstom balkanskog prostora.

Već nakon čitanja prvih poglavlja ne može se izbeći dojam da se radi o normativno bogatom i doslednom delu. Normativno bogatstvo se, pre svega, ogleda u prepoznatljivom načinu na koji autor izlaže svoje argumente uvek ih uvezujući sa širim zaledem političke teorije i držeći stalno otvorenim kapije između različitih epoha političke misli. Nema mnogo autora, pogotovo na našem podneblju, čiji radovi u toj meri obiluju teorijskim poveznicama i transferzalama i kod kojih će istu stranicu teksta deliti Tukidid, Hobs i Šmit ili, recimo, Ciceron, Monteskje i Rols. Najčešće se ovi i drugi mislioci koji su živeli i stvarali u različitim istorijskim periodima drže razdvojenim, na posebnim parcelama političke teorije. Kod Podunavca

takve ograde izostaju, što nije samo odraz njegovog integralnog istraživačkog pristupa i temperamenta, već i erudicije koja ovu vrstu protočnosti ideja i teorijskog dijaloga čini mogućom. To je, između ostalog, i razlog zašto u njegovim knjigama uvek dobijete i nešto gratis, a ne samo ono što ste po naslovu očekivali. Tako je i ovoga puta.

Režimi straha sadrže važne lekcije iz istorije političke misli i savremene političke teorije, a sve ih objedinjuje glavna nit knjige – tema politike straha koju autor već u predgovoru s pravom označava nekom vrstom sopstvenog teorijskog pasoša. Knjiga se otuda može čitati i kao svedočanstvo normativne doslednosti autora koja se kristališe oko tri glavna obeležja njegove političke teorije. Prvo, on ne bira lake i jednostavne teme, niti bira društveno i politički „pogodan“ trenutak da o njima govori i piše. Njegova misao je zato uvek angažovana. Pored toga, većinu tema po kojima ga normativno prepoznajemo, između ostalih i politiku straha, uveo je po prvi put u domaći politikološki diskurs. Drugo, autor ima dobar običaj da teme kojima se bavi povezuje, da im se vraća, da ih aktuelizuje, razvija i razrađuje. Sa njegove normativne osmatračnice, pa i u ovoj knjizi, uvek se vide princip građanstva, politička kultura, legitimnost, konstitucionalizam i demokratija. Treće, ako je politika straha, kako navodi, njegov teorijski pasoš, onda je republikanizam bez ikakve dileme njegova lična karta. I u *Režimima straha* Podunavac vrlo konzistentno brani i zagovara republikansku normativnu soluciju i sve njene bazične postulate, poput političke slobode, građanskih vrlina i opšteg dobra, koje predočava kao svojevršne alate sigurnosti.

Mada je knjiga podeljena u četiri poglavlja, tri su noseće celine: prva obuhvata političku teoriju straha skupa sa temom konstitucionalizacije i demokratizacije straha (glava I i glava II), druga se bavi anatomijom i tipologijom režima straha (glava III) i treća nudi kontekstualnu analizu dometa ovih režima na primerima Srbije i Crne Gore (glava IV). Ove celine su narativno i argumentacijski povezane, ali se mogu čitati i odvojeno, pa čak i drugačijim redosledom, tako da oni čitaoci koji su više zainteresovani za kontekstualnu analizu i teoriju okolnosti mogu krenuti i tim putem pa onda nazad ka normativnoj teoriji.

Kada se govori o normativnom utemeljenju političke teorije straha, knjiga nam pruža odista pregršt značajnih uvida i poruka. Izdvojiću samo nekoliko, po mom sudu, najdragocenijih. Verovatno najvažniji uvid tiče se ambivalentnog, trodimenzionalnog odnosa između straha i modernog političkog poretka. S jedne strane, strah je porodilo moderni politički poredak i gotovo sve njegove institucionalne i idejne tekovine poput vladavine prava, ograničene vlade i demokratske suverenosti. S druge strane, iako nastaje kao reakcija na srednjovekovno stanje nasilja i neizvesnosti, obećavajući oslobođenje od straha, moderan politički poredak i sam je

sklon, ma koliko bio pravično uređen, da generiše određenu dozu straha i teskobe. I treće, danas na delu imamo mračnu koaliciju nepolitičkih i političkih strahova (pandemija, rat, desni populizam, imigracija, ekonomska kriza) koja preta da uruši ono što nam je zrelo prosvetiteljstvo ostavilo u amanet. U tom pogledu, ova knjiga jeste svojevrsni poklič i poziv da se to vredno političko nasleđstvo moderne sačuva od napada sve popularnijih predmodernih i postmodernih strategija. Ono što autor predlaže kao odgovor na pomenute strahove i antipolitičke tendencije moglo bi se označiti kao republikanska repolitizacija Evrope, kako na nivou pojedinačnih država tako i u naddržavnim okvirima. Na tom tragu, nedavna Makronova inicijativa za osnivanje Evropske političke zajednice, bar po svom nazivu, može zvučati slično ishodima koji se u knjizi prizivaju kao poželjni. Međutim, kada se učinci sastanka u Pragu uporede sa središnjom argumentacijskom osom knjige postaje očevidno da su normativne aspiracije republikanske političke teorije i dalje daleko veće od onoga što trenutno stoji u agendama evropskih političara.

Republikanski pristup politici straha suočava se sa još jednim izazovom. Normativni višak koji u sebi sadrži svaka republikanska teorija ovu soluciju uvek čini potencijalno, i ne samo potencijalno, nasilnom i isključivom. Otuda se postavlja sledeće pitanje – ukoliko je republikanizacija politike, kako autor poručuje, lek za postojeće evropske i balkanske strahove, šta bi onda bilo rešenje za strahove i opresije koje je sam republikanizam u stanju da proizvede? S tim u vezi, republikansko čitanje ustavnog patriotizma, kojem je autor sklon u tekstu, normativno je, bez ikakve sumnje, verodostojnije nego liberalna perspektiva koja ustavni patriotizam politički rastećeuje, čime se posledično slabi njegov motivacijski kapacitet. Ali onda kada se težište pomeri na republikansku dimenziju ustavnog patriotizma, s ciljem da se on motivaciono osnaži, deluje kao prilično izazovan poduhvat izbeći drugu vrstu problema – njegovu potencijalnu militantnost.

Za kraj treba istaći i to da knjiga u domaći politikološki pojmovnik uvodi čitav niz koncepata koji će zasigurno trasirati dalje diskusije u ovom polju. Svakako se izdvaja koncept *nove despotije* kojeg autor situira u društveno-politički kontekst Srbije. Znamo da je u političkoj teoriji naziv despotija namenjen za najrđavije političke režime i da se ne upotrebljava toliko često. Slutimo i to da politikolozima iz nekih drugih, nenormativnih sfera ova kvalifikacija i optužnica može delovati prestrogo ili čak arhaično. Ipak, suočeni sa dokaznim materijalom smeštenim na stranicama četvrte glave knjige, utisak je da je teško ne složiti se sa autorovom tvrdnjom da je, nažalost, u Srbiji danas na delu jedan takav režim straha. Normativno interesantni su i koncepti *autoritarne legitimacije* i *dobrovoljnog ropstva*. U njima se ponajbolje ocrtava fizionomija novog despotizma – to nije režim koji počiva isključivo na strahu, već i na osobenom

obrascu prihvatanja, odnosno nekritičke divinizacije vođstva, što verovatno i jeste jedan od ključnih razloga zašto su nove despotije otpornije na potrese iznutra. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje da li je i ova nova despotija, poput one o kojoj piše Tokvil, nešto što je imanentno demokratiji shvaćenoj proceduralno (varijanta demokratske patologije) ili se radi o obliku spoljašnjeg pritiska i uzurpacije legitimacijskih načela demokratije. Razmatrajući anatomiju režima moći u Crnoj Gori, kao i prepreke na putu ka njegovom demontiranju, Podunavac obnavlja još jedan klasičan pojam političke teorije – pojam *plutokratije*. Radi se o obrascu patrimonijalnog režima, oličenom u privatizovanom i klijentelističkom sistemu komunikacije, u kojem se ključni resursi raspodeljuju mimo javne sfere i unutar privilegovanog kruga političke familije. O tome kako se suprotstaviti ovakvim režimima postoje različita mišljenja i strategije, no, kako autor zaključuje, na kraju ipak ostaje *građanska hrabrost*. Ona je najveći neprijatelj režima straha i zato je treba u svakoj prilici gajiti i podsticati. Razlog je jednostavan. Odbrana od straha oslanjanjem samo na institucije nije dovoljna. Naše javne slobode vrede onoliko koliko ih mi građani svojim učešćem u političkom polju branimo, oblikujemo i verujemo u njih. Imajući u vidu vreme u kojem izlazi iz štampe, kao i teme koje pokreće, knjiga *Režimi straha* je, već po sebi, svetao primer građanske hrabrosti.

Doc. dr Nikola Beljinac,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu